

נושא פרשה

(פרשת מטות)

כיצד הרג פנחס את בלעם במלחמת מדין –

ולא חשש בתור כהן מטומאת מת??

..וְאֵת בִּלְעָם בֶּן-בְּעוֹר הָרְגוּ בְּחֶרֶב (במדבר לא, ו, ח)

בגמרא¹ מסופר, כי מין אחד שאל את ר' חנינא: בן כמה היה בלעם בן בעור, בעת שנהרג במלחמת מדין? השיב לו ר' חנינא: כי לפי חשבוננו, היה בלעם אז כבן שלושים ושלש או שלושים וארבע שנה, בעת מותו במלחמה. הגיב אותו המין ואמר לר' חנינא, כי אכן הצדק עמו בזה – שכן הזדמן לפניו 'פנקס דברי הימים' לבלעם, ומצא בתוכו ידיעה המוסרת כי "בן שלושים ושלש שנים היה בלעם החיגר, בעת שהרג אותו פנחס, שר צבא ישראל"².

עד כאן מדברי הגמרא, שם.

*

נשאלת השאלה:

הכיצד רשאי היה פנחס בן אלעזר הכהן להרוג במו ידיו את בלעם, הלוא בתור כהן אסור היה לו להיטמא למת, וכשהרג את בלעם בהכרח נגע במת ונטמא?? ואף אם לא נגע במת במו ידיו, מכל מקום הן אחז בחרבו שנגע במת, ובידוע ההלכה כי "חרב הריהו כחלל"³, זאת אומרת שחרב ההורג את המת נחשב כחלק מן המת, וכמוהו מטמא הינו את האדם הנוגע בו בטומאת מת, ואיך אפוא טימא עצמו פנחס⁴??

ואין ליישב הדבר על פי דברי רש"י לקמן בפרשה⁵, הכותב שבידי פנחס נמצאו "הארון והציץ" – וכאשר בלעם ומלכי מדין היו מפריחים באוויר על ידי כשפים, אז היה מראה להם פנחס את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים – עיין שם. לפי

¹ סנהדרין קו, ב.

² בגמרא "כד קטיל יתיה פנחס לסטאה", ופירש רש"י: "שר צבא".

³ שבת קא, ב.

⁴ אכן בבעל הטורים הביא ספרי, שהביאוהו לבלעם לפני משה ודנו אותו כדין מכשפה לא תחיה, ולדבריו לק"מ.

⁵ לא, ו.

זה היה אפשר לומר לכאורה, שבלעם נהרג בנפילתו מגובה כתוצאה מחבטתו בקרקע, ולא שפנחס הרגו בחרבו.

אלא שזה אינו, שהלוא בכתוב ניזכר במפורש "וְאֵת בִּלְעָם בֶּן-בְּעֹזַר הָרְגוּ בְּחֶרֶב", מבואר אפוא כי בלעם מת במכת חרב דווקא, ולא כתוצאה מן הנפילה מגובה! לכן בעל כורחנו לומר, כי מן הנפילה בעצמה עדיין לא מת בלעם, שלא היה הדבר אצלו אלא בגדר 'צניחה מגובה', ואלו בפועל נהרג בלעם בהיותו על הקרקע, כאשר לדברי הגמרא כאמור היה זה פנחס שהרגו.⁶

מכאן חוזרת השאלה, אפוא, הכיצד עשה פנחס בתור כהן כזאת – כשהדבר כרוך עבורו בהיטמאות למת?

*

האם פנחס כבר שימש ככהן, בעת "מלחמת מדין"?

והנה, ישנה מחלוקת ידועה בגמרא⁷, אימתי נתכהן פנחס: לדעת רב חנינא, נתקדש פנחס בקדושת כהונה מיד לאחר שהרגו לזמרי, שכן נאמר בפסוק "לֵךְ אָמַר. וְהִיתָה לוֹ וּלְזִרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנָּה עוֹלָם". ואלו לשיטת רב אשי, הדבר אירע מאוחר יותר לאחר שנכנסו ישראל לארץ, בעת שפנחס השכין שלום בין השבטים (=כאשר הם עמדו על סף המלחמה זה מול זה, בעקבות שבטי ראובן גד וחצי מנשה שבנו לעצמם במה נפרדת באזור מגוריהם בעבר הירדן – השוו: יהושע כב, ל).

ובכן:

לדעת רב אשי, שכהונתו של פנחס באה לו לאחר כניסתם לארץ – אין כמובן קושיה בנידון, היות שבעת מלחמת מדין טרם חלה על פנחס קדושת הכהונה. אכן לפי דעתו של רב חנינא, שדרכו התוודענו לעצם הריגתו של בלעם בידי פנחס כמצוין בגמרא בסנהדרין הנ"ל – הלוא לשיטתו פנחס נעשה כהן תיכף לאחר הריגת זמרי⁸, אם כך מתעוררת השאלה דלעיל ביתר תוקף ושאת: הכיצד הרג פנחס את בלעם – תוך שהוא נחשף בכך לטומאת מת האסורה עליו?

⁶ וכן מפורש הדבר ב'זוהר הקדוש' בפרשת בלק, כמובא להלן.

⁷ זבחים קא, ב.

⁸ ראו ב'דעת זקנים לבעלי התוספות' ריש פרשת פנחס, שכתבו על הפסוק 'והיתה לו ולזרעו אחרי ברית כהונת עולם' ז"ל: 'שיהא משוח מלחמה מכאן ואילך, וזהו שאמר הכתוב במלחמת מדין 'אותם ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא'. מכאן אמרו (זבחים קא:) דלא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי. ובהכי ניחא מה שהעולם מקשים האיך הרג פנחס את זמרי ונטמא למת, דאיכא למימר דעד עכשיו לא ניתנה כהונה אלא לאהרן ולבניו, אבל לבני בניו לא' (ע"כ. ע"ש עוד מה שתיירץ בזה). אבל קושיה דילן טרם מתורצת בדברים אלה, שהרי כאן במלחמת מדין כבר נמנה פנחס לכהונה בתור משוח מלחמה. ועיין בהמשך דברינו מה שנכתב בזה.

יש אומרים שמותר לכהן להיטמא למת נוכרי

והנה יש שרצו להסתייע בנידון בדעתם של הראשונים ז"ל הסוברים, שעצמות גוי אף שמטמאות 'במגע ובמשא', מכל מקום אין טומאתן רק כדין טומאת 'נבלה' האוסרת את הכהן בטומאת מקדש וקדשיו, אבל אין הכהן מוזהר על עצם טומאה זו כפי שהינו מוזהר על טומאת מת ישראל, כשם שאין הנזיר מגלח עליה משום ש'קברי עכו"ם אינם מטמאים באהל' [=כך לפי דעת רבנו אליעזר ממיץ בספר יראים, הובא בהגהות מימוניות בפרק ג' מהלכות אבל אות ב, ובנימוקי יוסף, בפרק תשיעי ממסכת בבא מציעא]. הלכך, לא נזהר פנחס מלהיטמא לבלעם.

אולם דעת הרמב"ם ז"ל אינה כן, אלא שהוא סובר⁹ שמת עכו"ם מטמא 'במגע ובמשא' כדין מת ישראל, ורק לגבי דין טומאת 'אהל' חלוק דינו מישראל בכך שאין מת עכו"ם מטמא באהל¹⁰. וכן כתב הרמב"ם ז"ל בדין טומאת כהן, שהינו מוזהר על 'נגיעה' במת עכו"ם בדיוק כפי שהוא מוזהר על 'נגיעה' במת ישראל¹¹. לפי שיטה זו, חוזרת כמובן השאלה לגבי פנחס על אשר טימא עצמו לבלעם בהריגתו בחרב.

*

תירוץ רבנו הגדול בספר "סדרי טהרות" –

שפנחס לא הרג בעצמו לבלעם

אלא שכבר הרגיש בשאלה זו מרן האדמו"ר הגאון הקדוש מראדזין בספרו הבהיר "סדרי טהרות" על מסכת אוהלות¹², והוא כותב כי רש"י¹³ נשמר מלכתחילה משאלה זו, בכתבו כך: "דקטליה [=שהרגו לבלעם] פנחס ליסטאה": "[היינו] שר צבא, ואפילו קטליה אחר, כל המלחמה נקראת על שמו" [=של פנחס, ששימש כשר הצבא] – עכ"ל רש"י.

ולכאורה על שום מה ראה רש"י לנכון להוסיף מילים הללו בנוגע לאם הרגו אחר, שנחשב הדבר כאלו פנחס הרגו? אלא לפי שהוקשה לו לרש"י, הכיצד הרג פנחס עצמו לבלעם בשעה שהינו כהן ואסור להיטמא למת? לכך מדגיש רש"י בדבריו שאפילו "הרגו אחר" (=וממילא לא נטמא פנחס למת), מכל מקום המלחמה כולה נקראת על שמו!

⁹ בפרק ראשון מהלכות טמא מת, הלכה יב.

¹⁰ שם, הלכה יג.

¹¹ פרק ג' מהלכות אבל, הלכה ג;

¹² ד, ב. בפירוש הארוך.

¹³ במסכת סנהדרין, שם.

מכאן אף מדייק רבנו, כי רש"י ז"ל נוקט בשיטתו כדעת הרמב"ם שלא זו בלבד שגוי מת מטמא במגע ומשא¹⁴, אלא שהכהן אף מוזהר על טומאתו כפי שהוא מוזהר על מת ישראל, וטומאתו נחשבת כטומאת מת אדם מבלי חילוק והבדל. אי לכך, נזקק רש"י כאמור לתוספת הדברים הללו, בכתבו ש"אפילו קטלו אחר לבלעם – כל המלחמה נקראת על שם פנחס". לבאר בזה כיצד הותר לפנחס להורגו ולהיטמא לו ככל האמור.

*

דברי ספר "הזוהר הקדוש" –

בנוגע לאופן הריגת בלעם במלחמת מדין

בגוף הדבר שלא פנחס עצמו הרג את בלעם כי אם הדבר נעשה על פי צווי – מביא רבנו כי כך אמנם מבואר יוצא מן דברי "זוהר הקדוש" בפרשת בלק¹⁵.

שכן ב"זוהר הקדוש" שם מבואר, כי לאחר שנחת בלעם מן האוויר [כמפורט שם] והועמד ליד פנחס ואנשיו, ציווה פנחס כי יהרגוהו. אלא שבלעם היה עושה בכשפיו כך שלא יצליחו להרוג אותו במכת חרב רגילה, והדבר לכן לא עלה יפה. אי לכך ציווה פנחס הכהן על איש בשם 'צליה' משבט דן, שהוא יהרוג בכוח המיוחד את בלעם. צליה זה משבט דן היה, שעליו נכתב בתורה "יְהִי־דָן נָחֵשׁ עָלֵי דָרְךָ שְׂפִיפֶן עָלֵי־אַרְחִי"¹⁶, ועמדו לרשותו כוחות של 'נחש' הנוגדים ומבטלים את נחשיו של בלעם. נטל אפוא צליה חרב מיוחדת, שמשני צדדיו חרוט היה כדמות נחש, ובכוח מכת חרב זו הרג את בלעם הרשע. עיין שם.

אף כאן עולים דברי "הזוהר הקדוש" בקנה אחד עם דברי רש"י דלעיל, ש"אחר" היה שקטלו לבלעם – אלא שיחד עם זאת נחשב הדבר למעשהו של פנחס כאמור, היות שהמלחמה כולה עמדה תחת פיקודו ונקראה על שמו. בפרט בעניין בלעם, שהריגתו נעשתה כאמור על פי הוראה מפורשת ומפורטת של פנחס הכהן.

[והנה בספר "טעמא דקרא" למרן הגאון רבי חיים קנייבסקי זצוק"ל¹⁷, מביא גם כן ליישב קושיה דלעיל מכוח דברי "זוהר הקדוש" הנ"ל, שלא פנחס עצמו הרגו אלא אחר הרגו על פיו. אולם הוא מעיר שם, שבתרגום יונתן מפורש שפנחס

¹⁴ כמפורט ברש"י בפרשתנו, לא-יט, ד"ה תתחטאו: "במי נדה, כדן שארי טמאי מתים, שאף לדברי האומרים קברי עכו"ם אינם מטמאים באהל שנאמר 'אדם כי ימות באהל' וגו', מודה שהעכו"ם מטמאים במגע ובמשא" וגו'.

¹⁵ דף קצד ע"ב.

¹⁶ בראשית מט, יז.

¹⁷ בפרשתנו. ועין שם שכתב ליישב הקושיה על פי דברי רש"י [לא, ו] שפרחו באוויר בכשפים, ופירש בדעתו שזרק עליהם חרב והרגם באוויר ונפלו, כמו דאיתא בנזיר ד: לגבי שמשון ע"ש. וממילא לא נגע בהם עם החרב.

עצמו הרג את בלעם בידו ובחרבו, לאחר שבלעם פרח בכשפיו באוויר ופנחס הכהן פרח אחריו בשם של קודש, ולאחר שבלעם שראה זאת ניסה לשדל את פנחס שלא יהרגנו, תוך מתן הבטחה שלא יוסיף קלל את ישראל, אבל פנחס לא האמינו¹⁸, עיין בפנים באורך. לכן נשאר ב"צריך עיון". אכן לפי האמור לעיל, אפשר כי התרגום יונתן נוקט כשיטת האומר שפנחס לא נתכהן עד ששם שלום בין השבטים, לכן עדיין לא היו עליו דיני כהן. וראו להלן].

*

שיטת הראב"ד שכהן בזמן הזה מותר מן התורה בטומאת מת,

היות שכולנו נחשבים היום טמאי מתים [=ואין הלכה כדבריו]

עוד יש מן האחרונים שרצה ליישב הגמרא – על פי שיטתו הידועה של הראב"ד בעל ההשגות¹⁹ הסובר, שאין איסור תורה בזמן הזה לכהן להיטמא למת, היות שכולנו בין כה וכה בגדר טמאי מתים היום כידוע. וסובר הראב"ד, שאין איסור להוסיף על טומאת מת, לאחר שכבר נעשה טמא. אלו דבריו ז"ל²⁰.

לפי שיטת ראב"ד זו, רוצה הגאון בעל "ישועות יעקב"²¹ ליישב, מדוע פנחס מותר היה לו לטמא בהריגת בלעם. זאת, לפי שפנחס בעת שיצא למלחמת מדין, כבר היה בין כה וכה 'טמא מת' כתוצאה מהריגתו של זמרי (=אז עדיין מותר היה לו להיטמא, היות שלא כיהן פנחס עד שהרגו לזמרי). ומאחר שכבר היה טמא מת, וטרם היה סיפק בידו להיטהר שהרי תיכף הצטוו על מלחמת מדין, הלכך לא היה עליו בעת מלחמת מדין איסור להיטמא למת – אלו דבריו ז"ל של "ישועות יעקב".

אכן, מלבד העובדה ששאר הראשונים ז"ל לא קיבלו לדעת הראב"ד, וסוברים שאין כל חילוק בדבר בין זמן הזה לזמנים הקודמים, הנה מלבד זאת, בדעת ראב"ד עצמו נחלקו הדעות, שרבים מגדולי האחרונים נקטו בדעת הראב"ד שמה שכתב: "וטומאה אפילו פירש ונגע פטור, והכוהנים בזמן הזה טמאי מת הן, ועוד אין עליהן חיוב טומאה" – היינו שלא יהיה עליהם חיוב 'מלקות' על כל נגיעה ונגיעה במת, היות שהינם טמאי מת מקודם; אולם בוודאי על איסור תורה של 'לא יטמא' עוברים בזה²².

¹⁸ תרגום יונתן לפסוק ח.

¹⁹ ראו בפרק ה' מהלכות נזירות הלכה טו-טז, בהשגת הראב"ד שם.

²⁰ ראו במשנה למלך פרק ג' מהלכות אבל, מה שכתב באורך בזה.

²¹ ישועות יעקב, אורח חיים סימן שמג, אות

²² השוו: 'דגול מרבבה' יורה דעה סימן שעב, והאריך בדבר מרן חתם סופר, בליקוטי תשובות סימן יד, ובחלק יו"ד סימן שלח ע"ש שהביא שהנודע ביהודה חזר בו מדבריו בדגול מרבבה אחר דו"ד שהיה לו עם רבו הגרנ"א.

כהן היוצא במערכות מלחמה,

מותר לו ואף מצווה בכך להרוג האויב

והנה לולא דבריהם הקדושים של גדולי האחרונים בזה, ובכללם דברי מרן הקדוש זי"ע דלעיל, הרי כשלעצמנו נאמר, שאין בדברים הללו משום קושיה לכאורה:

שכן, אם הותר לכהן לצאת למלחמה, בוודאי שמותר לו ואף מצווה הינו בכך להרוג את האויב לכשיזדמן לו, שהרי זהו פיקוח נפש בשבילו ובשביל כל הנלחמים עמו, והלוא קיימא לן "אם בא להורגך, השכם להורגו"²³! ואז אינו חושש כמובן שייטמא למת בהריגתו. ממילא אף כאן, מכיוון שפנחס הכהן נתקל בבלעם שהוא היה ראש המחטיאים והיה צורך לבערו מן הארץ בגדר "קשה מי שמחטיאו, יותר ממי שהורגו"²⁴, הלכך נתחייב לבערו מהעולם תיכף ומיד ללא שום חשבונות ושהיות. בפרט שבלעם בכוח הכישוף שעמו, יכול היה לגרום נזק לישראל במהלך המלחמה. ובפרט לפי המובא שרק פנחס בקדושתו יכול היה לכשפיו של בלעם שפרח באוויר וכו' והוא טס אחריו (עיין תרגום יונתן כאן).

עוד נראה לומר, שפנחס הכהן שימש במלחמה זו בתפקיד כהן "משוח מלחמה" כמאמר הגמרא²⁵ על הפסוק "וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלָּף לַמָּטָה לַצָּבָא, אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס"²⁶ – 'אֹתָם' אלו סנהדרין, 'אֶת־פִּינְחָס' זה משוח מלחמה, והיות שכן, הרי נשלח מעיקרא על ידי משה ליטול חלק פעיל במלחמה, אי לכך, הרי זו כהוראת שעה עבירו להשתתף בקרבות ולהרוג את השונא כפי צורך המלחמה.

שוב מצאנו בס"ד ראייה מפורשת לדברים, מדברי אחד מן הראשונים ז"ל – והוא רבנו פרץ הכהן חברו של הר"ן ומרבנותיו של רבנו הריב"ש.

שכן במסכת נזיר²⁷ שנינו:

"ר' יהודה אומר, נזיר שמשון, מותר להיטמא למתים, שכן מצינו בשמשון שנטמא". ובגמרא [שם] אמרו: "מנא לן שנטמא [שמשון] למתים? מן הפסוק²⁸ "בְּלַחֵי הַחֲמֹר אֶלְפֵי אִישׁ", [וכן] "וַיֵּץ בָּהֶם שְׁלֹשִׁים אִישׁ וַיִּקַּח אֶת־חֲלִיצוֹתָם"²⁹. שוב דוחה הגמרא, שמא השאירם גוססים, ואז פשט מלבושם קודם שמתו? עד שלבסוף נשאת הגמרא, שכך מקובל הדבר בידם ששמשון הרגם קודם. [=ע"כ]

²³ יומא פה, א; סנהדרין עב, א.

²⁴ ספרי פרשת כי תצא, דברים כג-ט, מובא ברש"י שם.

²⁵ סוטה מג, א.

²⁶ במדבר לא, ו.

²⁷ נזיר ד, ב.

²⁸ שופטים טו, טז. רש"י: 'חליצותם, מלבושים שחלץ מעליהן', והיינו שנטמא להם אחר שהרגם.

²⁹ שם יד, יט.

כותב על כך רבנו פרץ הכהן מברצלונה [מהדורת הרב בלוי], וזה לשונו:

"וקשיא לי, איך מוכח מהני קראי שמותר [לשמשון] להיטמא למתים, והלוא אפילו יהיה אסור להיטמא למתים, וכי בעבור זה היה לו להניח שלא להרוג את שונאיו והמבקשים להורגו? ואין דבר העומד בפני פיקוח נפש, וכל שכן להושיע את ישראל! ואם כן [שאסור להיטמא למת במלחמה] איך היה הכהן המשיח עושה מלחמה, שהיה הורג את האויבים? ומצינו לבני חשמונאי מתתיהו ובניו, שהיו כוהנים גדולים, שהרגו רבבות יוונים וצוררי ישראל!"

[ומתרץ] "ושמא שמשון להציל עצמו לבד היה צריך, ואם היה אסור להיטמא למתים היה לו להפחידם ולא להמיתם, או להורגם בלא נגיעה בהם אלא על ידי זריקת אבנים" ... [ע"כ]

רואים במפורש בדברי רבנו פרץ הכהן, שאם יש סכנת חיים עבירו או עבור אחרים, בוודאי שכהן הורג את האויב בידיו, אם אי אפשר בנקל על ידי אחר.

[ושמא למדו הגאונים ז"ל דלעיל בפשיטות, שהריגת בלעם לא הייתה כלולה בתוכנית המלחמה מלכתחילה, ויתכן שבלעם לא היווה איום ממשי באותו זמן ולכן לא היה לפנחס עצמו להורגו בידיו על כל פנים, אם לא שנאמר כמבואר שאחר הרגו על פיו, וזה התייחס אליו.

ויש להעיר עוד מלשון מדרש תנחומא כאן בפרשתנו³⁰, שכתב וז"ל:

"אמר משה לפנחס ולאנשים הצובאים, יודע אני שבלעם הרשע שם שהלך ליטול שכרו, עד שהזאב שם, פרשו לו המצודה, ואם תראו אותו רשע שעושה כשפים, הראו לו את הציץ" וגו' (=ע"כ).

הרי, שבלעם הרשע אכן היה כלול מלכתחילה במטרות המלחמה].

*

האם הכהן המשיח בעצמו היה משתתף במלחמה?

והנה מה שתמה רבנו פרץ ז"ל בלשונו "ואם כן, איך היה הכהן המשיח עושה מלחמה, שהיה הורג את האויבים"? נראה מדבריו אפוא כי תפקיד 'כהן המשוח' במלחמה לא הסתכם בדיבור אל חיילי הצבא היוצאים לקרב כמפורש בכתוב³¹

³⁰ אות ד.

³¹ דברים כ, ב-ד.

"וְהָיָה כְּקִרְבָּכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה, וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדָבַר אֶל־הָעָם, וְאָמַר אֱלֹהִים, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, אַתֶּם קִרְבִּים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֲבִיבֵיכֶם, אֶל־יָרֵךְ לְבָבְכֶם, אֶל־תִּירָאוּ וְאֶל־תִּתְחַפְּזוּ וְאֶל־תַּעֲרָצוּ מִפְּנֵיהֶם" וגו', אלא שכהן המשווח היה יוצא עמם במערכות המלחמה.

אכן מה שפשוט אצל רבנו פרץ בעל התוספות, שכהן המשווח היה יוצא עמם למלחמה – מסופק הדבר בידי רבנו מרדכי בן הלל מגדולי הראשונים, שכן בספר "מרדכי" במסכת גיטין³² טוען הוא בנושא כתיבת גט על תנאי, שכהן המשווח המדבר אל העם לא היה יוצא למלחמת בית דוד, אלא "שמא היה חוזר לביתו ולא היה נכנס לעורכי מלחמה". (=עיין שם. הטעם, כי יש סוברים שהכוהנים והלוויים כלל לא היו יוצאים למלחמה, ראו בהמשך מדברי הרמב"ם ועוד.. ובשו"ת 'אבני חפץ' מהרב הגאון רבי אהרן לוי אבד"ק רישא³³ רוצה לומר, שאולי מטעם זה עצמו שהבאנו, שלא ייטמא למתים בחללי המלחמה, לא היה יוצא הכהן למלחמה אלא חוזר לאחר אמירתו לביתו).

*

האם בני שבט לוי היו יוצאים במערכות המלחמה?

כמו כן ידועים הם בשער בת רבים דברי אדוננו הרמב"ם ז"ל³⁴ שכתב, כי "כל שבט לוי הובדל לעבוד את ה' ולשרתו וגו' לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל".... (ע"כ). הרי ששבט לוי כולו, ולא רק הכוהנים משרתי א-ל החונים על המשכן, לא יצאו במערכות המלחמה.

[במקור דברי הרמב"ם האמורים, יש שכתבו, שמקורו בדברי ה"ספרי" בפרשתנו, שעל הפסוק בפרשה³⁵ "אֶלֶף לַמִּטָּה אֶלֶף לַמִּטָּה, לְכָל מִטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלָחוּ לְצָבָא", איתא בספרי (לפי גרסת הגר"א) "להוציא שבט לוי". אמנם כבר העירו על כך, שבספרי שלפנינו אין הגרסה כן אלא אדרבה "מה תלמוד לומר אלף למטה.. לכל מטות ישראל תשלחו לצבא? לרבות שבט לוי!" (וכן הוא ברש"י כאן. אכן מהר"ל בספר "גור אריה" פירש, שזה נאמר רק לגבי תפילה להצלחת המלחמה, ולא שהלכו להילחם). ושמא הלימוד לפי הרמב"ם הוא ממה שהוצרכו להדגיש כאן במלחמת מדין שגם שבט לוי בכלל, ואם שבט לוי אכן היו יוצאים בכל מלחמה כמו כולם, מה צורך יש אל הפסוק להדגיש כאן הדבר? ויש אריכות דברים בזה, אלא שאין כאן המקום].

³² בסוף פרק מי שאחזו.

³³ סימן צ.

³⁴ בפרק י"ג מהלכות שמיטה ויובל הלכה יג.

³⁵ לא, ד.

מאידך, יש המביאים ראיות לכך שכהן המשוח, ואולי אף כוהנים בכלל, אכן השתתפו במערכות ישראל.

כן כתב בשו"ת בנימין זאב³⁶ לגבי כהן המשוח שהיה מדבר אל העם, וז"ל: "ואי אפשר לומר שאחר שהיה קורא הכהן הפסוק לישראל, היה חוזר לביתו ולא היה נכנס לעורכי המלחמה, שהרי הארון יוצא עמהם למלחמה כדכתיב³⁷ "כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הִהְלִיךְ עִמָּכֶם..", ופרש"י בפרשת שופטים: "ההולך עמכם. זה מחנה הארון, והשם וכל כינויו עומדים בארון... והארון, הכוהנים היו נושאים אותו"... (ע"כ). וכן משמע בגמרא נזיר³⁸ "משוח מלחמה עדיף, דחזי למלחמה ותלו ביה רבים", עיין שם. משמע מזה שיצא עמם.

למעשה, בכל אלה ישנה אריכות דברים ושיטות שונות, וראיות לכאן ולכאן, כפי שסוכמו הדברים בספר "דרך אמונה"³⁹ למרן הגאון רבי חיים קנייבסקי זצוק"ל, עיין שם. [בהלכה י"ג, ובביאור ההלכה באורד]

אלא שלאמתו של דבר, אף אם ננקוט שכהן המשוח היה יוצא עמם למלחמה ואינו חוזר לביתו, כפי שמשמע לכאורה בדברי הגמרא⁴⁰: "תנו רבנן, פעמיים מדבר עמם (=כהן המשוח), אחת בספר [כשיצאו מארצם], ואחת במלחמה... בספר מהו אומר? שמעו דברי מערכי מלחמה, ובמלחמה מה הוא אומר? "אל יירך לבבכם"... (=ע"כ) – מכל מקום אין חובה לומר שהכהן היה משתתף בקרבות בפועל, ושמא היה רק מנושאי ארון ברית ה' ההולך עם המחנה.

*

חילוקי דעות בין רבותינו הקדמונים ז"ל בנידון

שוב מצאנו בס"ד, כי הדבר שנוי במחלוקת בין המפרשים הקדמונים ז"ל, שכל אחד מהם נוקט בשיטה נפרדת, וכפי שיבואר בזאת בעזר אלו-ה לפנינו.

שכן בפירוש "אברבנאל" (בפרשת מטות), כותב כאן בזה הלשון:

"והנה לא הלך עמהם איש משבט לוי, לפי שהם לא היו יוצאים בצבא, ולא היו נוחלים בארץ וגם לא בשלל המלחמה.

"והנה שלח עמהם לשר הצבא את פנחס, שהיה צורך את המדיינים. כי לא רצה משה לעשות את המלחמה הזאת בעצמו, וכן עשה במלחמת עמלק

³⁶ דיני גיטין, סימן קב.

³⁷ דברים כ, ד.

³⁸ דף מז ע"ב.

³⁹ הלכות שמיטה ויובל, פרק יג.

⁴⁰ סוטה מב, א.

שלא עשאה בעצמו ולא עם כל ישראל, אבל אמר ליהושע משרתו 'בְּחַר-
לָנוּ אֲנָשִׁים וְיָצֵא הַלָּחֶם בְּעֶמְלֶק'⁴¹... ועמהם פנחס בן אלעזר לצבא "לא
להרוג ולא לנגוע בחלל", אלא לפי שהיו כלי המקדש שהם האורים
ותומים וחצוצרות התרועה בידו, שהם היו פעולות מיוחדות לכהן".

עכ"ל אברבנאל.

הרי שאברבנאל נקט במפורש, כי פנחס עצמו לא השתתף בקרבות המלחמה
ובהריגת המדיינים. וכלשון מאמרו "לא להרוג ולא לנגוע בחלל"!

דברים אחרים מצאנו בפירוש רד"ק לספר שמואל, על הכתוב "וּבְנִיָּהוּ בֶן-יְהוֹיָדָע
בֶּן-אִישֵׁי־חֵי רַב פְּעָלִים מִקְבָּצֵאל, הוּא הָפָה אֶת שְׁנֵי אֲרָאֵל מוֹאָב"⁴² [=שרי
מואב], שכתב על זה רד"ק, וזה לשונו:

"וְאֵף עַל פִּי שֶׁהָיָה בְּנִיָּהוּ כֹהֵן וְאִסּוּר לְהִיטְמָא לְמֵתִים (=כדבר הכתוב
"וּבְנִיָּהוּ בֶן יְהוֹיָדָע עַל הַכֹּרֶתִי וְעַל הַפִּלְתִּי"⁴³, וראו דברי תוספות ברכות ד.
שכתבו בניהו נשאר כהן יחיד בימי דוד לאחר הריגת נב עיר הכוהנים),
[=מכל מקום] להילחם באויבי ה' הוא מצווה כשציווה הקב"ה להילחם
בשבעה גויים ובשאר האומות המצרות לישראל, לא חילק בין כוהנים
לישראל.

"וכן ציווה להיות כהן משוח מלחמה, ולהיכנס עם ישראל למלחמה. והנה
פנחס טמא עצמו למצווה, כשהרג זמרי, וכזבי, וכן הלך למלחמת מדן עם
ישראל" (=עכ"ל)

מפורש יוצא מדברי רד"ק – היפך מדברי אברבנאל: שבמקום שמצווה להילחם
באויבי ה' כגון במלחמת מצווה, אף הכוהנים היו יוצאים למלחמה והורגים את
האויב "שלא חילק בין כוהנים לישראל" כלשונו. ושמא אף דברי הרמב"ם דלעיל,
שכתב כי שבט לוי לא יצא למלחמה, היינו דווקא במלחמת הרשות, ולא
במלחמת מצווה.

סיכום הדברים

על כל פנים, באם נרצה לסכם את הדברים – הרי אלו הם התירוצים שמצאנו
בס"ד בדבר הריגתו של בלעם בידי פנחס בן אלעזר הכהן, למרות קדושת כהונה
שעליו – והם כדלהלן:

⁴¹ שמות יז, ט.

⁴² שמואל-ב, כג-כ.

⁴³ שמואל-ב, כ-כג.

א) לפי דעת מאן דאמר בגמרא⁴⁴ הסובר, שפנחס כיהן רק החל מימי יהושע ואילך לאחר ששם שלום בין השבטים. אם כן, בעת מלחמת מדין, רק הייתה בידו הבטחה מאת השי"ת להיות כהן; אולם טרם היה 'כהן' בפועל.

ב) לפי דעת רבנו אליעזר ממיץ בעל "ספר יראים", הסובר שמותר לכהן להיטמא למת נוכרי. שאף כי מגע במת גוי הינו מטמא אדם לגבי איסור כניסה לקודש למשל (=בניגוד לטומאת אהל שאינו מטמא בעכו"ם) – מכל מקום אין הדברים אמורים לגבי טומאת כהן שמותר לו להיטמא למת עכו"ם.

ג) לדעת הראב"ד בעל ההשגות, הסובר כי כהן שכבר נטמא וטרם נטהר, מותר לו מן התורה לנגוע במת, היות שאין נגיעה זו מוסיפה עליו טומאה חדשה שלא הייתה עליו מקודם (=מזה רצה לחדש כי בזמן הזה שכוהנים בלאו הכי טמאי מת, אין איסור להיטמא למת. אולם אין הדבר מוסכם על שאר הדעות ואין פסק ההלכה כמותו, ואף בדעת ראב"ד יש שפירשו דבריו באופן אחר).

ד) פנחס לא הרג את בלעם במו ידיו, אלא נתן פקודה לאחרים שיהרגוהו, ועל שום כך נקרא הדבר כאלו הרגו בעצמו. כן תירץ מרן הגאון הקדוש בעל "סדרי טהרות"⁴⁵, ואף הביא סימוכין לדבריו מלשון רש"י במסכת סנהדרין, וכן מדברי "זוהר הקדוש".

ה) דברי רד"ק בפירושו לספר שמואל – שבזמן מלחמת מצווה שנלחמים עם האויב, מותר ואף חובה על הכהן להרוג את האויב אפילו במו ידיו, וכן משמע לכאורה מדברי רבנו פרץ הכהן בעל התוספות מקורביל, בפירושו למסכת נזיר [ד:].

ויש להוסיף עוד תירוץ כמו שכתב בספר 'דעת זקנים לבעלי התוספות' בפרשת פנחס, על מה שמקשים העולם איך הרג פנחס לזמרי והרי נטמא למת? ואחר שכתב שעדיין לא היה כהן, כותב בעל 'דעת זקנים' עוד תירוץ, שיש לומר שהניחו לזמרי גוסס ולא מת ממש, וגוסס אינו מטמא, ע"ש⁴⁶. לפי זה שמא אפשר לומר אותו התירוץ גם בבלעם, שפנחס דקרו בחרב עד שהניחו גוסס, ואחר כך מת מעצמו, או שאחר גמר על ידו הריגתו.

ברוך רחמנא דסייען

⁴⁴ זבחים קא, ב.

⁴⁵ דף ד, ב.

⁴⁶ ע"ש בתוס' גוסס אסור, כנזיר מג א, אלא קרוב לגוסס. אבל בפ"י הרא"ש שם חילק, שבגוסס בידי שמים אסור לטמא כי רוב גוססין למיתה, אבל בידי אדם יש לומר נתעלף ע"ש. וכעין זה אי' במדרש על פנחס, שזמרי לא מת מיד רק אחד הניסים היה לו שהקב"ה היה משמר רוחו של זמרי עד שיצא פנחס מן האהל כדי שלא יטמא, ע"ש.